

ninagelmışti. 1910'lu yıllarda sebil-çeşme tamir edilmek üzere kısmen söktürülmüş, fakat araya savaş yıllarının girmesi, arkasından da İstanbul sularının evkaftan belediyeye devri üzerine bir daha ilgilenen olmadığından tamamen harap olmak üzere perişan bir duruma girmişti. Ancak 1954 yılında Azapkapı sebil ve çeşmelerinin ihya edilmesi gerçekleşmiş ise de tam önünden geçirilen ana trafik yolu yüzünden bu zarif eser çukurda ve ihtişamına yakışmayan bir çevrenin ortasında kalmış, bu arada sebil kadar değerli olan ve onunla bir bütün teşkil eden mektep de yıktırılmıştır.

Azapkapı Meydan Çeşmesi değişik bir plana göre yapılmıştır. Bir cephesi ortada ileri taşkın üç pencere ile sebil ile iki yanında birer çeşme bulunmaktadır. Diğer üç cephe ise sadece düz mermer kaplıdır. 1952-1953'te eski gravürleri ile fotoğraflarına göre ihya edilen alt yüzü işlemeli geniş saçak ahşap bir çatı halinde yükselir. Ortada yüksek kasnaklı bir kubbe ile etrafında sekiz kubbecik sıralanır. Sebilin üstünde de aynı tarzda küçük bir kubbe vardır. Azapkapı sebil-çeşmelerinin en dikkate değer tarafı, esas cephesinde mermer üzerine kazılan kabartma işlemleridir. Bu yüzde hiçbir satılık boş kalmayacak şekilde zengin dal kıvrımları, çeşitli çiçekler, staktitler, çanaklardan çıkan fidanlar ve meyvelerle çok zengin fakat zarif biçimde bezenmiştir. Bu taş bezemenin arasında uzun kitâbe metinleri de yer alır. Sebillerin tunç şebekeleri de mermer işlemeye uygun biçimde dökülmüştür. Azapkapı Sebili'nin taş tezyinatı, klasik devir Türk sanatının sadeliğine aykırı düşecek derecede yüklü olmakla beraber gözü rahatsız etmez. Kullanılan motiflerin aralarında Batı sanatından sız-

mış bazı unsurların da varlığı, Türk sanatında Lâle Devri üslubu olarak adlandırılan yabancılaşma safhasına işaret etmektedir. Ancak bu yabancılaşma klasik Türk zevkine henüz çok aykırı düşmemektedir. Böylece Azapkapı Sâliha Sultan Sebil ve Çeşmesi'ni Türk sanatının bir devrini temsil eden en değerli ve güzel eserlerinden biri olarak görmek mümkündür.

Azapkapı sebil ve çeşmelerinin hemen yanında bulunan ve onların ayrılmaz bir parçasını teşkil eden sıbyan mektebi de benzerleri arasında sanat değeri en yüksek olanlarından biri idi. Altında vakıf dükkânları bulunduğu için üst katı işgal eden mektep, muntazam taş ve tuğla sıraları halinde yapılmıştı. İçinde dersane kapısı üstünde yer alan manzum kitâbesinde 1146 (1733-34) tarihinde yapıldığı bildiriliyordu. Çeşmeye bakan tarafında üç kemerli bir cihannümâ bulunan esas ders odası kâğır bir tonozla örtülü idi. Bu odanın alçı süslemeli bir ocağı ve duvarlarında kabartma tezyinat vardı. Bu güzel sıbyan mektebinin 1957 yılında yıktırılması sanat tarihi bakımından bir kayıp olduktan başka yanındaki sebil-çeşmenin yalnız bırakılması ile de bu küçük manzumenin bütünü bozulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Halil Ethem [Eldem], *Camilerimiz*, İstanbul 1932, s. 68-69, rs. 51, 53; İzzet Kumbaraclar, *İstanbul Sebilleri*, İstanbul 1938, s. 35; Konyalı, *İstanbul Âbideleri*, s. 13-14; *Azapkapı Çeşmesi* (Sular İdaresi neşriyatı), İstanbul 1954; Naci Yüngül, *Taksim Suyu Tesisleri*, İstanbul 1957; Semavi Eyice, "İstanbul'un Ortadan Kalkan Bazı Tarihi Eserleri, IV", *TED*, XII (1981-82), s. 847-852.

SEMÂVİ EYİCE

ÂZÂT

(آزاد)

"Kendi benlik ve sıfatlarından fâni olmuş" anlamında bir tasavvuf terimi.

Farsça'da "hür, kurtulmuş, serbest, başına buyruk" mânasına gelir. Tasavvuf'ta **sâlik***'in benliğinden ve sıfatlarından fâni olup Hakk'ın zât ve sıfatlarıyla bekâ bulunduğu mahviyet makamı için kullanılan bir terimdir.

İnsan neye gönül verirse onun kulu olur. Ârifler Allah'tan başkasına gönül vermediklerinden O'ndan başkasının kulu olmaktan (nikku'l-ağyâr, nikku'l-esbâb) âzat olmuşlardır. Gerçek hürriyet kâmil

mânadaki kulluktur. Allah'a tam anlamıyla kul olan, O'ndan başkasına kul olmaktan kurtulur, âzat olur. Bu bakımdan maddî ve süflî arzuların köleleştirmediği kimselere de âzat denilmiştir.

Âzat olmayı dinî sorumluluklardan kurtulmak mânasında anlayanlar da olmuştur. Cüneyd-i Bağdâdî, bazı kişilerin kendilerinden dinî tekliflerin düştüğü bir dereceye ulaştıklarını iddia ettiklerini, ancak zina ve hırsızlık yapanların bu tür sözler söyleyenlerden daha iyi durumda bulduklarını ifade etmiştir. Öte yandan nefsinin kulu olmaktan kurtulan kimse dinin emir ve yasaklarını külfetle ve zoraki bir şekilde değil hevesle ve zevkle yerine getirir. Onun için bu tür görevlerin külfeti ondan düşer, o da âzat olur (bk. HÜRRIYET; UBÜDİYET).

Kölenin serbest bırakılarak hürriyetine kavuşturulması da Türkçe'de âzat kelimesiyle ifade edilir (bk. KÖLE).

BİBLİYOGRAFYA :

Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ*², s. 350, 532, 719; Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'ârif*, Beyrut 1966, s. 75; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât*, IV, tür.yer.; Tehânevî, *Keşşâf*, I, 320; II, 1551; M. Fuad Köprülü, "Âzâd", *İA*, II, 83-85.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

AZÂZİL

(العزازيل)

İslâmî literatürde şeytan veya iblisin bir diğer adı.

Azâzîl yahudi ve hıristiyan kaynaklarında **azazel**, **azael**, **hazzael** şeklinde geçer. Kur'an'da ve Wensinck'in tasnifini yaptığı hadis eserlerinde bu kelimeye rastlanmaz.

İslâm süfîlerinden Hallâc azâzîli, "hem göklerde hem yerde dâif idi, gökte meleklerle dâilik yapmaktaydı" şeklinde tavsif ederek azâzîlin gökte meleklerle iyilikleri, güzelliikleri gösterdiğini, yerde ise "insanların dâisidir" demekle insanlara çirkinlikleri, kötülükleri öğrettiğini açıklamaktadır. Hallâc'a göre, "İblisin adı onun adından türemiştir; sonradan azâzîl şeklinde değiştirildi". Hallâc'ın görüşü doğrultusunda Kazimirski ile Massignon'un da şeytan yahut iblis şeklinde anladıkları azâzîl, ister istemez cin-melek konusuyla yakından ilgili bulunmaktadır. Muteber hadis kitaplarında bulunmayıp tefsirlerde İbn Abbas'a dayandırılan bazı rivayetlere göre, üreyip çoğalmakla meleklerden ayrılan ve cin-şeytan kümesine giren varlıklar, aslında insanlar gibi iyisi, kötüsü bulunan cinnilerdir. İb-

Azapkapı Çeşmesi ve Sebili - Azapkapı / İstanbul

